

RESSENYES

Júlia Roman, *Els jardins de Raixa. Guia historicoartística*. Palma: Consell de Mallorca, Departament de Participació Ciutadana i Presidència, 2019, 104 pp.

«El jardí és un marc privilegiat per al gaudi dels sentits.»

(p. 11)

L'entrada als jardins de Raixa resta emmarcada per una portalada de gust neogòtic, en la qual es pot veure l'escut d'armes de l'últim comte de Montenegro, Ramon Despuig i Fortuny. Construïda el 1898 com a obertura del conjunt, aquesta portalada fou, en veritat, el teló amb què finalitzava una etapa de més d'un segle d'esplendor, durant la qual se succeïren les intervencions arquitectòniques i paisatgístiques que havien de formar l'aspecte actual del predi. Aquell mateix any, si més no, Estanislau de K. Aguiló lamentava, des de les planes del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (7, 1898, p. 310-311), la «pèrdua irreparable» de la col·lecció d'escultura. La decadència de Raixa va iniciar-se amb la desintegració del Museu Despuig i amb la posterior venda de la finca, el 1910. Per contra, la desaparició d'un món va suposar el naixement del mite.

Exploració del terreny, història i memòria formen els tres grans eixos d'*Els jardins de Raixa. Guia historicoartística* de Júlia Roman. L'obra s'estructura en quatre capítols. El primer i el quart tenen un caràcter descriptiu. En el primer, l'autora presenta la possessió de Raixa, una extensió de 52 hectàrees que aplega espais agropecuaris, cases i jardins. Així mateix, en recorre, a manera d'un succint estat de la qüestió, l'evolució històrica des dels primers vestigis. Consolidada com a possessió senyorial a la darrereria del segle XV, Raixa fou, realment, testimoni de les convulsions pròpies dels segles moderns: des de l'assalt dels agermanats (1522) fins al segrest de la finca per part de la cúria (1619), arran de la incriminació de qui n'era el

propietari, Pere Safortesa-Tagamanent, en el crim del jurista Jaume Joan de Berga. El 1660, la possessió fou adquirida pel primer comte de Montenegro, el besnet del qual seria el cardenal Antoni Despuig. Aquest últim fou impulsor de la reforma il·lustrada que els hereus successius de la hisenda van continuar i ampliar al llarg de tot el segle XIX.

El llibre, emperò, es concentra en els jardins. Concebut com una extensió de l'espai senyorial, els jardins de Raixa estableixen, respectivament, un joc de correspondència amb cada un dels cosos de les cases. Les primeres documentacions ja assenyalen l'existència de dues grans zones enjardinades, que Júlia Roman anomena, aquí, jardins inferiors i jardins superiors. Els primers es despleguen a partir del cos oriental, on trobem el portal forà, i de la façana principal, orientada al sud. Per la seva banda, els jardins superiors s'estenen arreu de la falda del turó que creix en front de l'ala nord de l'immoble. Tant els jardins inferiors com els superiors disposen, en cada cas, de cinc espais diferenciats, a partir dels quals Júlia Roman presenta el recorregut historicoartístic objecte del quart capítol.

En travessar la portalada, el visitant recorre el passeig d'entrada (1) fins a la terrassa de recepció (2), que constitueix un dels principals miradors de Raixa. Aquesta és, de fet, una zona intermèdia, entre els jardins inferiors i superiors. Seguidament, el recorregut convida a descendir fins a un petit jardí tancat (3), que Júlia Roman il·lustra amb una de les suggestives interpretacions simbolistes del pintor Atilio Boveri. Entretant, l'autora s'afanya a enumerar les espècies vegetals que integren els jar-

dins –marfulls, garballons, xiprers, arboceres, feixos, bignònics, datileres, washingtonies, violetes de penyal, etc.–, una atenció que mantindrà fins al final del recorregut. En abandonar el jardinet tancat, el lector-visitant s'endinsa en el jardí de la Llotja (4), de gust neoclàssic i que comunica, a través d'una escala d'un tram, amb l'hort dels Tarongers (5).

A l'altra banda de les cases, s'eleva els jardins superiors. En primera instància, l'autora es detura en un amfiteatre verd, que no és altre que el jardí d'Apol·lo (6). L'escala monumental que caracteritza l'indret condueix fins al passeig de la Miranda (7), que comunica els quatre jardins superiors. Des del mateix passeig fins al cim del pujol s'estén el jardí pintoresc de la Muntanyeta (8). Als peus de la falda occidental del turó, una nova escalinata descendeix fins al gran safareig de Raixa (9). Júlia Roman culmina el recorregut a l'extrem oriental de la muntanya, on el visitant descobreix el darrer jardí, el jardí romàntic (10).

Entre la primera i la quarta part del llibre, fins ara descrites, Júlia Roman reserva sengles capítols, el segon i el tercer, a la història dels jardins i a la consagració del mite. Tal com la mateixa autora exposa en la introducció, els jardins de Raixa han estat de referència obligada en qualsevol estudi de síntesi sobre l'àmbit. No obstant això, no han esdevingut objecte de cap estudi sistemàtic fins al segle present, arran de l'adquisició pública de la finca, el 2002. Aquests estudis, tant de caràcter tècnic com històric i arqueològic, es van emmarcar en dos projectes de restauració dels jardins –dirigits, respectivament, per Antoni Martínez Taberner i Antonio García Delgado–, en els quals l'autora va col·laborar en qualitat d'historiadora de l'art.

Fet i fet, la trajectòria acadèmica de la Dra. Roman s'associa, en bona mesura, a la història dels jardins. Professora del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la UIB des de 1997, és autora, entre d'altres títols, del volum *El jardí botànic de la Misericòrdia de Palma* (Consell de Mallorca, 2005) i, també, d'un primer estudi conclouent sobre el tema que ens ocupa, «Els jardins de Raixa» (*BSAL* 61, 2005, p. 197-212),

que continua el treball capdavanter de Catalina Cantarellas («Raixa, una aplicació de la idea de villa italiana en Mallorca», *Mayurqa* 17, 1980, p. 79-83). En *Els jardins de Raixa. Guia historico-artística*, Júlia Roman retorna, doncs, a l'indret emblemàtic i aconseguix ampliar-ne la visió amb bona part dels continguts i les conclusions més rellevants de la seva tesi doctoral «Els jardins de Mallorca en els segles XVIII i XIX. Del paisatge il·lustrat a l'eclecticisme burgès» (UIB, 2017).

La configuració dels jardins de Raixa és deutora del programa il·lustrat d'Antoni Despuig, el qual va aspirar a reconvertir la possessió en una villa italiana; és a dir, un espai per a la delectança, en el qual una nova arquitectura i un nou paisatge havien d'esdevenir l'estoig de la seva col·lecció escultòrica. Sense atenuar el paper preponderant del cardenal en l'empresa, Roman s'afanya, tanmateix, a presentar els jardins de Raixa com una obra coral, en la qual haurien participat diversos membres de la família Despuig –des del germà del prelat, que era el propietari de la finca, fins als diferents successors– així com un nombre destacable d'artífexs.

En bona part, l'autora extreu el corpus documental de l'estudi de dues seccions de l'Arxiu del Marquès de la Torre –adquirit pel Govern autonòmic i pel Consell de Mallorca el 2004– i l'amplia amb altres documents inèdits localitzats durant el curs de la recerca. A partir de les dades compilades, Júlia Roman proposa una nova cronologia en la disposició dels jardins de Raixa que es resol en tres etapes, precedides, tanmateix, per un lapse anterior d'importància cabdal.

Així, d'entrada, Júlia Roman assenyalava dos horts exclosos d'arrendament documentats a començament del segle XVIII com els primers jardins de Raixa. L'aportació més rellevant d'aquest primer interval anterior al projecte il·lustrat és, però, la localització del plànol –traspaperat a la Biblioteca Nacional de Madrid– de l'estructura bàsica del gran safareig, projectat per Francisco Rigault de Tirgalle el 1753.

La primera etapa pròpiament dita correspon a la creació del programa il·lustrat. Es va desenvolupar entre la darrera dècada del set-cents i el traspàs

d'Antoni Despuig, esdevingut el 1813. Durant aquesta etapa, es van succeir les intervencions dels arquitectes Eusebio Ibarreche i Giovanni Lazzarini, així com del prevere William Wash, encarregat de crear un jardí botànic. L'empresa va exigir la instal·lació d'un sistema hidràulic nou, que es derivava de l'adquisició de l'aigua de la font dels Polls de Pastoritx. Datarien d'aquest període, les traces del jardí d'Apol·lo i del jardinet tancat.

La segona etapa, marcada per l'impuls de Ramon Despuig i Safortesa, V comte de Montenegro, es desenvolupa fins a mitjan segle XIX. Es va caracteritzar per la voluntat de continuar el programa il·lustrat. L'abillament de les ales oriental i meridional de les cases hauria definit tant la terrassa de recepció com el jardí de la Llotja. Pel que fa als jardins superiors, es va culminar el jardí d'Apol·lo i es va perfilar el jardí de la Muntanyeta.

La tercera etapa s'inicia durant la dècada de 1860 i s'estén a la fi de segle. De fet, es caracteritza per la creació de jardins desvinculats del projecte cardenalici; ara bé, aquesta desvinculació es va produir, com bé apunta Roman, «en termes de contingut, encara que es manté l'esperit de modernitat» (p. 64). L'ampliació fou orquestrada pels comtes Tomàs Despuig i Despuig i Ramon Despuig i Fortuny. Amb un «esperit lúdic i decoratiu, més que erudit» (p. 64) es va erigir el jardí romàntic, el gran safareig va adoptar l'aparença d'un llac i ambdós espais van restar connectats pel passeig de la Miranda. Durant aquest període, també es va embellir el passeig d'entrada i, finalment, es va instal·lar la portalada, que tanca el predi i, com dèiem al començament, tot un segle d'activitat.

Sense ànim d'esmentar, en aquest breu espai, la suma d'aportacions que s'inclouen en el segon apartat del llibre, optem per enllestir-ne la ressenya en el tercer capítol, titulat «El mite de Raixa» (p. 69). A banda de les fonts arxivístiques esmentades i del treball de camp, la recerca de Júlia Roman sobre els jardins de Raixa recolza sobre un corpus igualment important de documents iconogràfics i literaris. Aquests testimonis són, alhora, la causa i l'efecte de l'expansió d'una llegenda. Com bé apunta Roman, cal situar-ne l'inici en la

fascinació generada pel mateix cardenal Despuig i, també, per la devoció a la religiosa Caterina Tomàs, la qual, segons la tradició, hauria treballat a la finca durant la seva joventut. Un segon al·licient fou, sens dubte, la col·lecció escultòrica que, fins a la seva desintegració, va convertir la possessió de Raixa en una visita obligada tant per als viatgers com per a la intel·lectualitat de l'illa.

Amb la desintegració del Museu, els jardins van esdevenir, lògicament, el primer reclam de la finca. Tanmateix, cal situar l'origen d'aquest interès en la descoberta, en paraules de l'autora, de «l'illa-paradís» (p. 71) esdevinguda durant l'últim terç del segle XIX. L'indret de Raixa més representat en les fonts artístiques i literàries de l'època és el jardí d'Apol·lo. És especialment interessant l'observació de Júlia Roman en relació a la pluralitat d'interpretacions que aquell indret va generar a remolc dels canvis de sensibilitats de la fi de segle. Gaston Vuillier, per exemple, hi va descobrir l'evocació del parnàs, «però, indefectiblement, l'estructura marjada s'anava diluint en un bosc de pins i la imatge de l'amfiteatre derivava cap a la del pujol frondós, amb una escala central, talment un calvari» (p. 71). La mirada decadentista de Santiago Rusiñol va reposar almenys dos cops en el jardí: Roman en reproduïx una crònica i una pintura imponent.

Ja en ple segle XX, la iconografia de Raixa feu entrada en la cultura visual i de masses i fins i tot va reconvertir-se en plató cinematogràfic. L'autora es refereix a les produccions, més o menys afortunades, de Guy Hamilton (*Evil under the Sun*, 1982), Jaime Chávarri (*Bearn*, 1983) i Antoni Aloy (*El celo*, 1999). Ens permetríem d'afegir, a aquest repertori de representacions contemporànies, dues creacions importants en la història de la cultura catalana com foren la Biblioteca Raixa de l'editorial Moll i el disc *Jardí tancat* (Ariola, 1981) de Maria del Mar Bonet, il·lustrat amb fotografies d'Antoni Catany. La mateixa intèrpret va titular *Raixà* un àlbum posterior (WoldMuxxic, 2001), que s'obre amb un cant de Llorenç Riber preludiat per la cadència dels brolladors, símbol dels jardins emblemàtics. Així mateix, en la introducció d'*Els jardins de Raixa. Guia historicoar-*

tística, Júlia Roman inclou un decàleg de bones pràctiques. Hi llegim quelcom de vital: «Procurau no apujar el to de veu, per tal de gaudir dels silencis i de les remors de l'aigua, del vent i dels efectes

dels fenòmens naturals que es produeixen en els jardins» (p. 13).

Pere Capellà Simó
Universitat de les Illes Balears